

KONSTANTY TUROWSKI

KATOLICKA MYŚL SPOŁECZNA
W POLSKICH CZASOPISMACH KATOLICKICH
W LATACH 1918-1939

1. UWAGI WSTĘPNE

W dwudziestolecium międzywojennym było wiele czasopism interesujących się ruchem katolickospołecznym (jego doktryną i działalnością) oraz wypowiadających się w bieżących sprawach ustrojowo-politycznych i społeczno-gospodarczych.

Spośród nich wybraliśmy kilka. Są to: „Przegląd Powszechny”, „Ateneum Kapłańskie”, „Prąd”, „Przewodnik Społeczny”, „Ruch Katolicki”, „Verbum”, „Kultura”¹. Wprawdzie nie wyczerpują one listy czasopism

---

¹ „Przegląd Powszechny” PP — pierwszy zeszyt ukazał się w styczniu 1884 r. Wydawca — oo. jezuita. Założycielem i pierwszym redaktorem był o. M. Morawski, po nim o. J. Pawelski, a następnie przez długie lata o. J. Urban. Od września 1933 r. — o. J. Rostworowski. Miesięcznik. Każde 3 numery tworzą tom z paginacją ciągłą. Wydawany w Krakowie, a w 1936 r. przeniesiony do Warszawy, do nowo wybudowanej siedziby zakonu.

„Ateneum Kapłańskie” (AK) — zostało powołane do życia w 1909 r. z inicjatywy grona profesorów Seminarium Duchownego we Włocławku. Miesięcznik. Wychodziło do 1918 r., po czym nastąpiła przerwa do 1925 r. Po wojnie wznowione, jako dwumiesięcznik. Przed I wojną redaktorami byli m.in. ks. I. Radziszewski i ks. A. Szymański. Od 1933 r. do wybuchu II wojny czasopismo redagował ks. S. Wyszynski, obecny Prymas Polski. Paginacja ciągła w ramach tomu. Siedziba czasopisma — Włocławek.

„Prąd” — pierwszy numer ukazał się w 1909 r. Redagowany przez zespół młodzieży — wychowanków wybitnej działaczki społecznej C. Zyberk-Platerówny. Wychodził do 1914 r. Redaktorzy: T. Błażejewicz, T. Miśkiewicz, A. I. Szymański. Wznowiony w 1920 r., ukazuje się do 1926 r. jako organ Stowarzyszenia Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”. Zasadniczo jako miesięcznik, ale nieregularnie. Siedzibą czasopisma była Warszawa. Redaktorzy: W. Lewandowicz, A. Chaciński, J. Lubowicki — przywódcy „Odrodzenia”. Od 1929 r. przeniesiony do Lublina, wychodzi regularnie do wybuchu wojny pod redakcją ks. A. Szymańskiego jako organ Związ-

godnych uwagi, ale niewątpliwie należą do najpoważniejszych i najbardziej reprezentatywnych w grupie periodyków niezależnych od politycznego ruchu chrześcijańskospołecznego, powiązanych natomiast lub ukierunkowanych przez kościelne albo świeckie środowiska katolickie.

Niektóre z nich miały bardzo szeroki zakres zainteresowań. Zajmujemy się jednak wyłącznie charakterystyką ich poglądów i postaw wobec katolicyzmu społecznego oraz problemów ustrojowo-politycznych i społeczno-gospodarczych, ograniczając się przy tym do lat 1918-1939, aczkolwiek niektóre z nich zaczęły się ukazywać na wiele lat przed I wojną światową, w okresie zaborów, i mają one szczególne zasługi dla katolicyzmu, Kościoła i kultury polskiej.

2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA CZASOPISM

Charakterystyka czasopism, stanowiących przedmiot naszego zainteresowania, byłaby łatwa, gdybyśmy je omówili kolejno, zajmując się każdym z nich oddzielnie. Byłoby to jednak podejście uproszczone i schematyczne. Dlatego podejmiemy próbę porównawczego ich potraktowania, starając się wydobyć cechy im wspólne, jak i różniące, przynajmniej w ogólnym zarysie. Nie jest to zadanie łatwe, ponieważ każde

---

ku Polskiej Inteligencji Katolickiej. Do 1926 r. paginacja ciągła w ramach roku, a od 1929 r. — 2 tomy rocznie, paginacja ciągła w ramach tomu.

„Przewodnik Społeczny” (PS) — wychodził w latach 1919-1939 w Poznaniu. Miesięcznik, organ trzech katolickich stowarzyszeń kulturalno-oświatowych, „poświęcony kierownictwu stowarzyszeń polskich”. Od nru 2/1936 figuruje podtytuł: „Miesięcznik poświęcony sprawom społeczno-oświatowym”. Redaktor ks. dr H. Hilchen, a od nru 1/1920 do września 1939 r. — ks. dr E. Kozłowski. Od nru 1/1926 jako wydawca figuruje Katolicka Szkoła Społeczna w Poznaniu. Przez pierwsze lata rok wydawniczy czasopisma zaczyna się od października (nr 1) i kończy się we wrześniu następnego roku (nr 12), paginacja ciągła. Od nru 1/1926 numeracja pokrywa się z rokiem kalendarzowym.

„Ruch Katolicki” (RK) — organ Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej w Polsce. Wychodził w Poznaniu od stycznia 1931 do września 1939 r. Miesięcznik, numeracja ciągła w ramach roku. Redaktor — ks. dr S. Bross, a od czerwca 1938 r. — ks. Fr. Marlewski.

„Verbum” — kwartalnik religijno-kulturalny. Wydawane i redagowane przez grupę inteligencji katolickiej, skupionej dokoła osoby ks. W. Kornilowicza. Pierwszy redaktor — Konrad Górski, a po nim ks. W. Kornilowicz. Wychodził w latach 1934-1939 w Warszawie. Paginacja ciągła w ramach roku.

„Kultura” — pismo kulturalno-społeczne. Wydawca początkowo nieoficjalnie, a od 1938 r. oficjalnie Naczelny Instytut Akcji Katolickiej. Wychodziła w Poznaniu. Redaktorzy: ks. dr S. Bross i E. Januskiewicz, którego zastępuje w 1937 r. W. Sobkowiak. Od 1938 r. tylko sam podpisuje czasopismo. Tygodnik, paginacja w ramach numeru.

z nich ma swoją własną historię, określoną rolę, wytyczone — czasem bardzo konkretnie — zadania i cele, a nawet właściwą sobie metodę podejścia do zagadnień, co się przejawia także w sposobie redagowania czasopisma. Dokładniej podobieństwa i różnice zarysują się przy omawianiu problemów, stanowiących przedmiot naszych rozważań.

Cechą wspólną wybranych czasopism jest wyraźnie katolicki charakter, katolickie oblicze ideowe. Przejawia się ono w tym, że omawiają one problemy religii, katolicyzmu i Kościoła, a więc szerzą wiedzę religijną, pragną uwrażliwić czytelnika na potrzebę życia wewnętrznego, duchowego, do jakiego zobowiązuje go wyznawanie wiary. Poddają analizie charakter katolicyzmu, a więc praktykowany w danym okresie model wiary. Dla przykładu wymieńmy drukowane w „Prądzie”² artykuły o. Jacka Woronieckiego, w których poddał ostrej krytyce fideistyczny, sentymentalny i indywidualistyczny rys katolicyzmu polskiego i wywarł głęboki wpływ na zmianę poglądów i postaw katolików, stając się przez to pionierem odrodzenia katolicyzmu w Polsce. Podobną rolę spełniała krytyka tzw. katolicyzmu konserwatywnego, przeprowadzona w „Kulturze”.

Równie ważnym zadaniem, które czasopisma spełniały, było omawianie, oświetlanie lub ocena różnych zjawisk, przejawów życia kulturalnego, społecznego, politycznego (publicznego) i gospodarczego w konfrontacji z etyką katolicką oraz wskazywanie rozwiązań zgodnych z tą etyką, a więc stosowanie niezmiennych kryteriów w ocenie zjawisk życiowych.

Spełniając te zadania, różniły się zakresem obejmowanych dziedzin, jak i sposobem czy też poziomem ujęcia. „Przegląd Powszechny”, „Ateneum”, „Prąd” (w latach 1929-1939), „Verbum”, „Kulturę” cechował szeroki zakres zainteresowań: teologia, filozofia, historia, literatura, sztuka, polityka, problemy społeczno-ekonomiczne. Oczywiście, jedno z nich dawały przewagę tematom teologicznym, filozoficznym (PP, AK), inne społecznym („Prąd”) lub wszelkiego rodzaju przejawom życia kulturalnego — literatura, sztuka („Verbum”, „Kultura”). Wyważenie jednak tematyki każdego czasopisma jest bardzo trudne; np. PP dużo miejsca poświęcaj również wszystkim ważniejszym przejawom życia publicznego³.

² W roku 1921, 1922, 1924 i 1926.

³ Pełną orientację w charakterze niektórych czasopism dają opracowania: *Pół-wiekowa praca „Przeglądu Powszechnego” na różnych polach wiedzy*. PP R. 50:1933 t. 199 (ks. J. Pastuszk. *Filozofia i teologia* s. 334-350; F. Koneczny. *Historia* s. 351-375; I. Czuma. *Problemy społeczno-ekonomiczne* s. 376-393; S. Pigoń. *Dział historyczno-literacki* s. 394-407; W. Arcimowicz. *Literatura piękna* s. 408-431; *W trzydziestolecie „Ateneum Kapłańskiego” 1909-1939*. „Prąd” R. 26:1939 t. 37 s. 184-

Jedne czasopisma oddziaływały bardziej na intelekt, inne w sposób żywiolowy wzywały także do czynu katolickiego, mobilizując wolę do działania, jak np. „Prąd” akademicki (1920-1926) oraz „Kultura”. Dynamizm „Prądu” przejawiał się w walce o „prawa obywatelskie” dla postawy i światopoglądu katolickiego w środowiskach akademickich, gdzie w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości panował jeszcze duch pozytywizmu, polegający na traktowaniu religii jako „sprawy prywatnej” i odmawianiu jej praw do wpływania na życie publiczne młodzieży. Dzięki zdecydowanej akcji przełamano obojętność religijną i traktowanie postaw katolickich jako dewocyjnych. Wpływ zaznaczał się również w „zarażaniu” środowisk młodzieży, szczególnie tzw. narodowej, duchem katolicyzmu oraz zmuszaniu do podejmowania rewizji poglądów, sprzecznych z etyką katolicką.

Podobnie oddziaływała „Kultura” — pierwszy katolicki tygodnik literacki i kulturalno-społeczny, przeznaczony dla szerokich kręgów inteligencji. Odznaczała się nie tylko rozległą tematyką, obejmującą wszystkie dziedziny kultury (religię, literaturę i twórczość literacką, wszelkie rodzaje sztuki, ocenę wydarzeń tygodnia), ale także żywym, często polemicznym sposobem przemawiania, nawoływaniem do twórczej myśli i czynu katolickiego, zwalczaniem katolicyzmu konserwatywnego, nawoływaniem do postępowania zgodnego z wymaganiami Ewangelii; jednocześnie zajmowała postawę otwartą na wszelkie zdrowe głosy i poglądy⁴. Starła się, aby w produkcji literackiej, w publicystyce, w prasie, teatrze, kinie i radiu widać było wpływ myśli i etyki katolickiej. Dzięki wysokiemu poziomowi, bogactwu poruszanych zagadnień, różnorodności form wypowiedzania (artykuły publicystyczne, reportaże, felietony, kroniki, sprawozdania, recenzje), dbałości o dobór piór, szatę zewnętrzną i układ graficzny — zdobyła sobie szybko silną pozycję wśród czasopism literackich w naszym kraju.

Powszechnym uznaniem, nawet w środowiskach obojętnych religijnie, cieszyło się również „Verbum”. Prezentowało wysoki poziom i nowy styl katolicyzmu, wyrażający się w żarliwym wyznawaniu wiary oraz w dążeniu do przenikania twórczości pierwiastkiem religijnym.

192; W trzydziestolecie „Ateneum Kapłańskiego”. „Verbum” R. 6:1939 s. 244-248; bp K. Majdański. Piętnastolecie pracy wznowionego „Ateneum Kapłańskiego”. AK 1972 t. 78 s. 227-254; S. Sawicki. „Verbum”. Pismo i środowisko. „Znak” R. 15: 1963 nr 108 s. 645-662. W druku jest obszerna praca o „Verbum”, którą wydaje Towarzystwo Naukowe KUL.

⁴ Nie od rzeczy będzie odnotować, że „Kultura” wypowiedziała się za współpracą z innymi wyznaniem chrześcijańskimi i niewierzącymi we wszystkich dziedzinach doczesności, oczywiście z wykluczeniem kompromisu ideowego, co w 35 lat później znalazło potwierdzenie w encyklice *Mater et Magistra* Jana XXIII. (Por. M. Winowska. *Wśród świata choć nie ze świata*. R. 1:1936 nr 8 s. 1-2).

„Przewodnik Społeczny” i „Ruch Katolicki” miały przeznaczenie specjalne. „Przewodnik” w pierwszym okresie miał spełniać rolę ideowo-programową i instruktażową dla kierownictwa katolickich stowarzyszeń kulturalno-oświatowych: Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich, Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej i Stowarzyszenia Kobiet Pracujących. Kiedy pierwsza organizacja nie wykazała poważniejszej aktywności, a dwie ostatnie zostały wchłonięte przez Akcję Katolicką i kiedy czasopismo przejęła Katolicka Szkoła w Poznaniu — PS przybrał charakter czasopisma społeczno-oświatowego. Ale zasadniczo profilu nie zmienił. Dominowała nadal problematyka społeczna. „Ruch Katolicki” spełniał podobne zadanie w stosunku do Akcji Katolickiej. Był poświęcony jej zagadnieniom ideowym i organizacyjnym. Publikował pełną dokumentację hierarchii kościelnej odnoszącą się do tej organizacji, rozprawy o charakterze programowym oraz poświęcone wychowaniu i kształceniu religijnemu lub pogłębianiu życia wewnętrznego członków. Zamieszczał także wszelkie informacje o działalności stowarzyszeń Akcji Katolickiej. Zarówno PS, jak i RK oddziaływały, poprzez kierownictwa, na wieloletysięczne rzesze członków stowarzyszeń katolickich.

Zależnie od przeznaczenia czasopisma, różne były metody i formy redagowania. W jednych przeważały rozprawy o charakterze naukowym (PP, AK, Prąd, Verbum), w innych popularnonaukowe, dział informacji, sprawozdań itp. Zaś zupełnie odmienny charakter miała „Kultura”, o czym była już mowa. Wszystkie zamieszczały ocenę publikacji i bibliografię, interesującą czytelników danego czasopisma.

3. KATOLICKA MYŚL I DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA

Nasuwa się przede wszystkim pytanie, o ile i w jakiej formie czasopisma katolickie zajmowały się katolicką doktryną społeczną i katolickim ruchem społecznym? Otóż stwierdzić przede wszystkim należy, że wszystkie czasopisma, którymi się zajmujemy, uważały społeczną naukę Kościoła, a więc katolicką doktrynę społeczną, za obowiązującą i interesowały się wszelkimi przejawami chrześcijańskiego czy katolickiego ruchu społecznego. W okresie 1918-1931 punktem wyjścia dla

---

⁵ W pierwszym dziesiątku lat dwudziestolecia międzywojennego powszechnie używano terminu: ruch chrześcijańskospołeczny, myśl, doktryna chrześcijańskospołeczna dla określenia programu i prądów bazujących na encyklice *Rerum novarum*. Po ogłoszeniu encykliki *Quadragesimo anno* i podjęciu działalności przez Akcję Katolicką upowszechnia się nazwa: katolicyzm społeczny, katolicka doktryna lub nauka społeczna, katolicki ruch społeczny, którą to nazwą często posługiwał się „Prąd” w latach 1920-1926.

rozważań nad katolicką doktryną społeczną była przede wszystkim encyklika *Rerum novarum* Leona XIII z 1891 r. Ogłoszenie encykliki *Quadragesimo anno* przez Piusa XI (1931) — o odnowieniu ustroju społecznego — wzmogło znacznie badania i dyskusję nad katolicyzmem społecznym i jego realizacją. Poważną rolę odegrały tu także uchwały Rady Społecznej przy Prymasie Polski: o przebudowie ustroju społecznego (1934), w sprawie organizacji zawodowej społeczeństwa (1935), w sprawie stanu gospodarczego wsi polskiej (1937) i w sprawie uwłaszczenia pracy, które stały się przedmiotem szczególnego rozpracowywania i skierowały dyskusję w kierunku ich aplikacji. Na czoło pod względem zainteresowania katolicką myślą społeczną wysunęły się: „Prąd” — i to zarówno kiedy był organem Stowarzyszenia Katolickiego Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”, jak i w latach 1929-1939, „Przewodnik Społeczny” i „Ateneum Kapłańskie”.

Wszystkie czasopisma, w ślad za encyklikami społecznymi, poddawały przede wszystkim surowej krytyce ustrój liberalno-kapitalistyczny oraz przeciwstawiały się kierunkom, które proponowały rozwiązania w oparciu o ideologię marksizmu. Analizowały również istniejące w naszym kraju stosunki społeczno-gospodarcze, poddając je surowej ocenie i proponując konkretne rozwiązania tzw. kwestii społecznej, polegającej na nierówności materialnej i kulturalnej poszczególnych klas, na wyzysku i krzywdzie społecznej ludzi żyjących z pracy rąk przez warstwy znajdujące się w sytuacji uprzywilejowanej.

W PP czołowym krytykiem ustroju kapitalistycznego był prof. L. Caro (jego nazwisko będzie się pojawiać m.in. w AK, *Prądzie*, *Verbum*), a po jego śmierci (1935) S. Szczutowski. Prof. Caro śledzi zarówno doktrynę, jak i politykę kapitalistyczną, gospodarkę Polski i stosunki międzynarodowe. Należy do najbardziej ostrych i gwałtownych krytyków, a jednocześnie rzeczowych w argumentacji. S. Szczutowski atakuje kapitalizm i jego ustrój głównie z pozycji polskiej rzeczywistości gospodarczej. Od 1931 r. pojawia się nazwisko ks. S. Wyszyńskiego, obecnego Prymasa Polski. Zajmując się kryzysem gospodarczym i jego konsekwencjami: bezrobociem, nędzą, spustoszeniem moralnym — źródło takiej sytuacji widzi w kapitalistycznym charakterze ustroju społeczno-gospodarczego Polski. W „Prądzie” kapitalizmem zajmuje się najczęściej J. Lubowicki, ks. A. Wóycicki (w okresie akademickim), M. Manteuffel, ks. A. Szymański, Cz. Strzeszewski. W PS: ks. F. Mirek, ks. A. Szymański, ks. A. Wóycicki, ks. E. Kozłowski, zarówno w artykułach, jak i w pogadankach przeznaczonych do wygłaszania w stowarzyszeniach. W „Verbum”, w którym dział społeczno-gospodarczy nie

był jeszcze rozbudowany, spotykamy się z jedną rozprawą prof. Caro. W „Kulturze”: E. Myczka, K. Sołtysik, J. Chmara, S. Szczutowski i in.⁶

A jak się przedstawia sprawa katolickiej doktryny społecznej na łamach poszczególnych czasopism?

W PP nie spotykamy rozpraw o charakterze czysto teoretycznym z zakresu katolickiej nauki społecznej, natomiast omawiane są aktualne zagadnienia. Z racji np. wprowadzenia 8-godzinnego dnia pracy PP wypowiada się na temat pracy i długości dnia pracy w ogóle. Autorzy poddają ostrej krytyce pogląd liberalny, traktujący pracę jako towar, i uzasadniają etyczny jej charakter⁷, co przemawia za skróceniem czasu pracy. Przedmiotem zainteresowania stanie się również problem uwłaszczenia pracy, stanowiący ideę przewodnią encykliki *Rerum novarum*, a później ujęty bardziej szczegółowo w *Quadragesimo anno*. Ks. Urban widzi realizację tego postulatu w zakładaniu przez robotników małych gospodarstw ogrodniczych, budowie własnych domków, udziale w zyskach przedsiębiorstw w formie akcji pracy, i to niezależnie od zabezpieczenia na wypadek choroby i starości. Sobolewski zaprezentuje konkretny projekt rozdziału zysków między kapitał akcyjny i kapitał pracy i jego realizację poprzez statuty spółek, bez uciekania się do pomocy ustawy. Ks. Szymański, wybitny znawca polityki społecznej, wskazuje, iż udział w zyskach ma doprowadzić do współudziału we własności przedsiębiorstw oraz do udziału przedstawicieli robotników w zarządach zakładów pracy. Omawia również rolę, jaką w stosunkach społeczno-gospodarczych mogą odegrać zbiorowe umowy pracy, które ustawowo zostaną u nas wprowadzone dopiero w 1937 r.⁸ Dużo uwagi poświęca się również konieczności przebudowy ustroju i zastąpienia dotychczasowego systemu korporacjonizmem⁹.

⁶ Nie sposób jest wymieniać dziesiątków rozpraw i artykułów. Zainteresowany czytelnik z łatwością je znajdzie w spisach roczników lub tomów wymienionych czasopism.

⁷ Ks. E. Elter. *Długość dnia roboczego z punktu widzenia etyki*. R. 40:1923 t. 160 s. 26-37; ks. M. Białowąs. *Czas pracy ze stanowiska ekonomiki i etyki*. R. 43:1926 t. 171 s. 305-320; ks. A. Roszkowski. *Katolicyzm wobec obecnego przesilenia gospodarczego*. R. 42:1925 t. 165 s. 35-44.

⁸ Ks. S. Urban. *Rozszerzenie własności prywatnej*. R. 37:1920 t. 147 s. 5-10; F. Sobolewski. *Podział zysków jako zasadniczy postulat społeczno-ekonomiczny*. R. 39:1922 t. 153-154 s. 25-32; ks. A. Szymański. *Udział robotników w zarządzie przedsiębiorstw*. Tamże s. 98-111; tenże. *Akcje pracy*. R. 43:1926 t. 169 s. 257-275; tenże. *Rozwój i znaczenie umów zbiorowych*. R. 44:1927 t. 176 s. 60-72.

⁹ Por. R. 55:1938 t. 219 s. 212-229 i t. 220 s. 15-31 i inne rozprawy S. Szczutowskiego. Należy tu wyjaśnić, że szczególnie po ogłoszeniu encykliki *Quadragesimo anno*, korporacjonizm wszedł do programu katolickiego ruchu społecznego w Polsce. Nazwę tej koncepcji ustrojowej, wypracowanej przez teoretyków katolickich, przywłaszczył sobie faszyzm włoski, choć jego korporacjonizm poza nazwą nie wiele

W AK na czoło wybija się rozprawa prof. Ludwika Górskiego na temat katolicyzmu społecznego, o charakterze zasadniczym, wyjaśniająca jego istotę oraz zawierająca uzasadnienie obowiązku przyjęcia go i realizowania przez katolików¹⁰. Na uwagę zasługują rozprawy ks. A. Borowskiego, prof. Caro i ks. Andrzejewskiego na temat ustroju własności, bpa T. Kubiny o stosunku etyki do gospodarki, ks. Roszkowskiego o kartelach i ubezpieczeniach społecznych w oświetleniu katolickospołecznym oraz J. Puchałki i ks. Wóycickiego w sprawie robotniczej.

To, co pisano w sprawach programowych w „Prądzie” akademickim, znalazło swój pełny wyraz w sformułowanej na kongresie w 1929 r. deklaracji ideowej „Odrodzenia”, opublikowanej wraz z wygłoszonymi referatami w „Prądzie” (R. 17:1930 t. 18).

„Prąd” poświęcał wiele uwagi problemom doktrynalnym katolickospołecznym. Opublikowano cykl rozpraw poświęconych encyklice *Quadragesimo anno*, przy czym omówiono takie zagadnienia, jak sprawiedliwość społeczna, podział dochodu społecznego, własność i in.¹¹ W następnych latach do tych tematów dochodzą nowe, jak np. problem uwłaszczenia pracy. Dojrzewająca w świadomości katolików potrzeba zmian ustrojowych skieruje uwagę na koncepcje ustroju korporacyjnego, jako na możliwość rozwiązania trudności społeczno-gospodarczych. „Prąd” opublikuje całą serię rozpraw na ten temat. Autorzy podejmują próbę dostosowania koncepcji korporacyjnej do warunków polskich¹². Przedmiotem zainteresowania „Prądu” będzie również, dyskutowane wówczas, zagadnienie ingerencji państwa w życie gospodarcze, tzw. etatyzm (ks. A. Szymański), moralności katolickiej jako warunku uzdrowienia gospodarki, a prof. Strzeszewski wypowie się za pewnym typem gospodarki planowej, tzw. uporządkowanej, dając uzasadnienie takiej gospodarki w świetle koncepcji katolickospołecznej. Doniosłe znaczenie dla teorii myśli katolickospołecznej miała praca ks. Szymańskiego na temat stosunku ekonomiki i etyki, ustalająca zarówno odrębności, jak i zależności ekonomiki od etyki¹³. Sprawa o tyle ważna, że byli ekonomiści, uważający się za katolików, którzy stali na stanowisku odrębności tych dwu nauk.

---

miał wspólnego z korporacjonizmem katolickim. Nazwa jednak została skompromitowana. Dlatego została zarzucona. W programie Stronnictwa Pracy (Kraków 1945), opracowanym w czasie okupacji, mówi się o „samorządzie społeczno-zawodowym”.

¹⁰ R. 11:1919-1925 t. 16 z. 104-110 s. 33-48.

¹¹ R. 18:1931 t. 21.

¹² Poszczególne rozprawy zaczęły się w „Prądzie” ukazywać od 1934 r. Większość opublikowano w R. 25:1938 t. 36.

¹³ R. 23:1936 t. 31 s. 79-98, 138-164.

Na łamach „Prądu” opublikowano również kilka rozpraw poświęconych problemom wsi i wysunięto postulat stworzenia katolickiego programu jej przebudowy, co znajdzie też wyraz w deklaracji Rady Społecznej przy Prymasie Polski w sprawie stanu gospodarczego i społecznego wsi polskiej. „Verbum” opublikuje trzy interesujące rozprawy, na temat własności i płacy¹⁴. Co się tyczy rozpraw Journeta i Górskiego, to ich szczególna wartość polega na oryginalnym uzasadnieniu katolickiej koncepcji „używania wspólnego” własności, natomiast Strzeszewskiego — na wyciągnięciu wniosków z poglądu św. Tomasza z Akwinu na słuszną płacę — jak ma się ona kształtować we współczesnych stosunkach gospodarczych i jaka rola przypada państwu w polityce płac.

„Przewodnik Społeczny”, który jako pierwszy cel postawił sobie „wytwarzanie jednolitej katolickiej myśli społecznej”, zawiera na jej temat niemal w każdym numerze kilkunastu rozprawki. Większość z nich ma charakter popularyzacyjny. Celem ich jest zapoznanie członków stowarzyszeń katolickich ze społeczną nauką Kościoła. Wśród nich są również rozprawy o dużych wartościach doktrynalno-aplikacyjnych. Na baczność uwagę zasługuje artykuł¹⁵ prezentujący program zawarty w encyklice *Rerum novarum* oraz wysuwający w oparciu o nią szereg konkretnych postulatów, jak udział robotników w zyskach przedsiębiorstw, uspołecznienie środków produkcji zmonopolizowanych „w rękach jednej grupy przedsiębiorstw”, wprowadzenie ustawowego minimum płacy, instalacja urządzeń sanitarnych w zakładach pracy, zabezpieczenie przed niesprawiedliwymi wypowiedzeniami pracy, obrona robotników poprzez strajki, wprowadzenie sądów rozjemczych, progresywnego podatku dochodowego i majątkowego. Jak widzimy, jest to obszerny wachlarz postulatów o zasadniczym znaczeniu dla klasy robotniczej, i to wysuwanych w zaraniu niepodległości jako program do zrealizowania. Omawia się też szereg konkretnych zagadnień o dużych walorach doktrynalnych i praktycznych. Dotyczą one własności, sprawiedliwości społecznej, uwłaszczenia proletariatu, podziału dochodu społecznego, płacy rodzinnej, odnowy ustroju społecznego. Ks. Szymański w szeregu artykułach ogłasza teorię związków zawodowych¹⁶, a ks. Mytkowicz serię rozpraw na temat płacy. Na łamach PS są publikowane, omawiane i komentowane wszystkie uchwały Rady Społecz-

¹⁴ Ch. Journet. *Własność chrześcijańska i ubóstwo chrześcijańskie*. R. 2:1935 s. 434-472; L. Górski. *Personalistyczna koncepcja własności*. Tamże s. 691-731; Cz. Strzeszewski. *Zasada słusznej płacy u św. Tomasza z Akwinu w świetle współczesnych stosunków gospodarczych*. Tamże s. 595-615.

¹⁵ *Nasz program społeczny*. R. 2:1920 nr 3 s. 106-115.

¹⁶ R. 4:1922 nr 1 s. 7-12, 40-44, 69-74 i 112-115.

nej przy Prymasie Polski. Uwzględniana jest historia klasy robotniczej i stowarzyszeń o charakterze chrześcijańskospołecznym, działających w czasie zaborów, oraz zamieszczane są szczegółowe sprawozdania z ich działalności powojennej. Dlatego PS jest cennym i często jedynym źródłem historycznym dla oceny stanu, działalności, osiągnięć i niedomagań chrześcijańskiego ruchu społecznego¹⁷ (artykuły sprawozdawczo-historyczne publikuje również AK). Poświęca się także uwagę gospodarce planowej w koncepcji katolickospołecznej oraz programowi przebudowy stosunków społeczno-gospodarczych wsi¹⁸.

„Ruch Katolicki” jako organ teoretyczno-praktyczny Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej jest w całości poświęcony sprawom Akcji Katolickiej. Na jego łamach toczy się jednak dyskusja na temat włączenia społecznej nauki Kościoła do programu Akcji Katolickiej. Koncepcja ta ostatecznie zwycięża, czego wyrazem jest omówienie podstawowych założeń encykliki *Quadragesimo anno*, publikowanie od czasu do czasu artykułu na takie tematy, jak uprawnienia Kościoła w sprawach społecznych, aktualne zagadnienia katolickiej myśli społecznej, jednostka a społeczeństwo, nierówność a sprawiedliwość, problemy stanu robotniczego a katolickie postulatory społeczne i in. Wybija się wśród nich rozprawa ks. Piwowarczyka pt. *Przyszłość myśli katolicko-społecznej i możliwość jej realizacji w Polsce*¹⁹ oraz publikacje związane z organizacją III Studium Katolickiego (poświęcone całkowicie katolickiej myśli społecznej), którego referaty i dyskusje odbiły się szerokim echem w kręgach katolickiego społeczeństwa.

„Kultura” jako tygodnik literacki, a raczej kulturalno-społeczny, wyróżniała się swym charakterem wśród omawianych przez nas czasopism. Nie tylko przez częstotliwość ukazywania się, poświęcanie uwagi przede wszystkim literaturze, sztuce, bo tu i „Verbum” miało swoją

---

¹⁷ W PS było opublikowanych kilkaset rozpraw i artykułów na tematy społeczne, o objętości kilku stron każdy. Wymieniamy sporadycznie. Jeśli chodzi o materiał historyczny, dużą zasługę mają ks. A. Wójcicki i ks. E. Kozłowski (często pisze pod pseudonimem R). A. Wójcicki: *Rozwój klasy robotniczej*. R. 1:1919 s. 53-60; R. 1:1920 s. 204-210, 250-256, 296-302; *Przyczyny zaognienia kwestii robotniczej*. R. 1:1920 s. 54-59, 115-119; R. 2:1921 s. 157-161, 232-237 i in.; E. Kozłowski: *Z rozważań nad chrześcijańskim ruchem robotniczym*. R. 8:1927 s. 81-87; *Aktualne zadania dla katolickich stowarzyszeń robotniczych*. R. 14:1933 s. 409-416; *Kryzys chrześcijańskiego ruchu robotniczego*. R. 15:1934 s. 417-431; *Chrześcijański ruch robotniczy na nowych torach*. R. 17:1936 s. 217-222.

¹⁸ Np. ks. A. Roszkowski. *Gospodarka planowa w oświetleniu katolicko-społecznym*. R. 16:1935 s. 373-3781; E. Kłoczowski. *Naprawa stosunków społecznych i gospodarczych wsi polskiej z punktu widzenia zasad katolickich*. R. 20:1939 s. 226-234.

¹⁹ R. 7:1937 s. 388-405.

silną pozycję, ile raczej tonem publicystycznym i stosowaniem różnorodnych form wypowiedzenia się.

Publicystyka „Kultury” na tematy związane z katolicyzmem społecznym jest nie tylko interpretacją poszczególnych zasad encyklik społecznych. Z reguły punktem wyjścia jest ówczesna rzeczywistość polska lat 1936-1939: charakter katolicyzmu polskiego, sytuacja społeczno-gospodarcza i polityczna. Publicyści piszący na te tematy (E. Myczka, K. Sołtysik, A. Niesiołowski, E. Januszkiewicz i in.)²⁰ mają pełną świadomość, iż dokonanie zasadniczych reform wymaga dogłębnej analizy polskiego katolicyzmu, tak jak on przedstawiał się w świadomości społeczeństwa, z jego wypaczeniami i zniekształceniami, oraz pokazania jego prawdziwego oblicza, a zarazem wpływu, jaki wywiera, a jaki powinien wywierać na rzeczywistość kraju. Jest tu pewna analogia do roli, jaką spełniał „Prąd” akademicki.

Publicyści „Kultury” zdawali sobie sprawę, iż skoro źródłem dla katolickiej myśli społecznej jest religia katolicka, to trzeba społeczeństwu wyjaśnić jej istotę. Podjęto walkę z typem katolika tradycjonalisty związanego z konserwatyzmem społecznym, z rozdziałem sfery obowiązków religijnych od sfery obowiązków społecznych, z ograniczeniem religijności do praktyk religijnych, z godzeniem swego katolicyzmu z nadużyciami ustroju, tolerowanie wszelkiego zła społecznego, jak niesprawiedliwość, wyzysk, nieposzanowanie godności ludzkiej w człowieku, z traktowaniem religii jako podpory istniejącego „ładu” społecznego. Tym się tłumaczy, ich zdaniem, że encykliki społeczne nie wytworzyły w naszym kraju trwałego ruchu społecznego, który przekształciłby życie zbiorowe, gdyż trafiły na nieurodzajną glebę. Formułują wytyczne nowego ustroju, którego podmiotem będzie bezklasowy naród. Przez bezklasowość rozumieją postawę moralną, polegającą na uznaniu godności ludzkiej każdego człowieka bez względu na położenie społeczne. Uważają, iż zasadą organizującą naród może być jedynie ta najistotniejsza wartość, jaką jest dorobek duchowy jednostki. Zmiana ustroju społecznego prowadzi „przez odrodzenie w nas samych idei człowieczeństwa drugich ludzi, jako jedynej miary ich wartości” (Sołtysik). W tym upatrują najpewniejszą drogę do urzeczywistnienia sprawiedliwości społecznej, co jest znowu warunkiem wewnętrznego zjednoczenia narodu.

Wymienić tu jeszcze należy artykuły ks. Piwowarczyka na temat wizji katolickiej Polski²¹ i przebudowy wsi (pisali o tym również Stefan

²⁰ Liczne artykuły rozsiane w poszczególnych numerach, szczególnie w roku 1937.

²¹ R. 2:1937 nr 36 s. 1-2.

i Stanisław Turnau w latach 1938-1939) oraz Strzeszewskiego o gospodarce planowej²². Nie od rzeczy będzie tu zaznaczyć, że prof. Strzeszewski i ks. doc. Roszkowski to dwaj katolicycy ekonomiści, którzy sprawę planowej gospodarki w naszym kraju postawili na porządku dnia, z tym że ks. Roszkowski omawia jej typy, gdy prof. Strzeszewski zalecał konkretnie typ tzw. gospodarki uporządkowanej, jako w naszych warunkach najbardziej, jego zdaniem, odpowiedniej.

Wymienione czasopisma (poza „Verbum”) zajmowały się też popularyzacją katolickiej myśli społecznej. Czyniły to szczególnie: „Przewodnik Społeczny”, „Prąd”, „Ateneum Kapłańskie”, „Kultura”, poświęcając m.in. całe numery encyklice *Rerum novarum* z racji rocznic 1921 (PS) i 1931 (PS, Prąd, ATK) lub ukazania się *Quadragesimo anno* (1931). Dużo uwagi poświęcały informacji z zakresu myśli katolickospołecznej i ruchu. Prowadzone są specjalne przeglądy i rubryki, w których odnotowuje się wiadomości z zagranicy i z kraju. Odnotowywany jest dorobek katolickiej myśli społecznej, np. uchwały Międzynarodowego Związku Studiów Społecznych w Malines, przebieg i wyniki Tygodni Społecznych we Francji, Włoszech i w Polsce, listy Episkopatu Polski na tematy społeczne. Wspominaliśmy już o opublikowaniu deklaracji Rady Społecznej przy Prymasie Polski. Najbogatsze przeglądy znajdujemy w „Przewodniku Społecznym”, „Prądzie”, „Ateneum Kapłańskim”, a także w „Kulturze”.

CATHOLIC SOCIAL THOUGHT IN THE POLISH CATHOLIC PERIODICALS 1918-1939

Summary

In the pre-war period there were many magazines interested in the Catholic social thought. The most important were: „Przegląd Powszechny”, Ateneum Kapłańskie”, „Prąd”, „Przewodnik Społeczny”, „Ruch Katolicki”, „Verbum” and „Kulture”. Their common feature was the clearly marked catholic ideology. They accepted the catholic social doctrine and were interested in every manifestation of Christian social movement. They criticised strongly the liberal and capitalist system mainly from the position of the Polish economic reality. Their programme included, among others: introducing of a planned economy, changes in rural social and economic relations in the village, the struggle against a traditional type of the Catholic connected with social conservatism, the posulate of the separation of religious duties from social ones, disproving of limiting religiosity to religious practice and thus treating religion as support of the existing social „order”. They formulated the conception of a new system of a classless nation, a system respecting human dignity of man independently from his social status.

²² R. 4:1939 nr 11 s. 1-2.